

HAGOP GOBELYAN

1969 yılında Anayis-Yervant Gobelyan çiftinin en küçük oğlu olarak İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Esayan Okulu'nda (1975-1980), orta ve lise öğrenimini Getronagan Lisesi'nde (1980-1986) tamamlayarak İTÜ Kontrol ve Bilgisayar Mühendisliği bölümüne girdi. 1988 yılında temelleri atılan Nork Yayın ve Dizgievi'nin kurucularından oldu. 1993 yılında Getronagan Lisesi'nden Yetişenler Derneđi'nin yayın organı, üç aylık dergi *Hobina*'nın yazışlerini üstlendi, öykü ve yazılarla katkıda bulundu. Başta *Kulis* olmak üzere çok sayıda Ermenice derginin ve Yervant Gobelyan'ın son üç kitabı dahil çok sayıda Ermenice kitabın yayına hazırlanmasında emek verdi. Babasının seçme öykülerini Türkçeye kazandırdı (*Memleketini Özleyen Yengeç*, İstanbul: Aras Yayıncılık, 1998). İş hayatına yazılım danışmanı olarak devam etmektedir.

u s u l g e r e ğ i

Hagop Gobelyan ilk romanı *Kızgın Buhardaki Koza'yı*, Bardizaglı ailesinin 1915 yazında yaşadıklarından yola çıkarak kaleme aldı. İzmit sancağının Ermenice adıyla Bardizag, Türkçe adıyla Bahçecik nahiyesi çoğunlukla Ermeniler olmak üzere, Rum, Laz ve Gürcü halklarının eviydi. İpekböcekçiliği Bardizaglıların başlıca geçim kaynağıydı; ipekböceklerinin ördüğü kozalar bölge halkının tahayyülünde çok güçlü bir imgeydi. Roman bir anlamda bu imgenin izini sürmektedir.

Kitabı yayımladığımız 2023 yılı, hoş bir tesadüfle, Hagop Gobelyan'ın babası, 2010'da kaybettiğimiz gazeteci, yazar Yervant Gobelyan'ın doğumunun 100. yıldönümüdür.

Metinde geçen bazı sözcük ve ifadelerin anlamına ve bölgedeki yerleşim yerlerinin bugünkü adlarına kitabın sonundaki "Açıklamalar/Sözlük" bölümünde yer verildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

KIZGIN BUHARDAKİ KOZA

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - UCUU 285

Kızgın Buhardaki Koza
Hagop Gobelyan

Editör
Aziz Gökdemir

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

Kapak Resmi
Gobelyan ailesi, 1930'ların başı

© Aras Yayıncılık, 2023

ISBN 9786257460248

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Nisan 2023, İstanbul

KIZGIN BUHARDAKİ KOZA

HAGOP GOBELYAN

Yaşlılar, Bardizag'ı, yeni adıyla Bahçecik'i, Sivas'tan gelen yedi kardeşin kurduğunu söylerlerdi. Hatta çocukluklarında ilk yerleşimcilere ait olan yedi evin yedi firmının kalıntıları arasında oynadıklarını anlatırlardı. Bardizag'ın ilk sakinleri, geçimlerini o sıralarda Düzyanlar ve Dadyanlar gibi Ermeni ailelerin yönetiminde olan Darphane-i Amire ve Baruthane'ye odun ve odun kömürü satarak sağlıyorlardı. İstanbul'dan gelen yazlıkçıların etkisiyle, giyim kuşamları, yaşam tarzları, hatta konuşmaları civar köylerden farklılaşmaya başlamıştı.

Bardizag, Osmanlı taşra teşkilatına göre İzmit mutasarrıflığına bağlı bir "nahiye" idi. Yönetimi altında sekiz köy vardı. Bunlardan beşi Ermeni, biri Rum, ikisi de Laz ve Gürcü olmak üzere Müslüman köylerdi.

Merkez, 1895'te gelen bir emirle altı mahalleye ayrılmıştı. Muhtarların başkanlığındaki dört mütevelli ve bir tahsildardan oluşan heyetle yönetilen bu mahalleler şunlardı: Kilise mahallesi, Tsori veya Dere mahallesi, Avazud veya Kumluk, Nor Veri Galer veya Yeni mahalle, Protestan ve Katolik mahalleleri.

Nahiyenin güneybatısında, köylülerin Döşeme adını verdikleri tepenin üzerinde, Hemşin civarından göç eden Ermenilerin kurmuş olduğu, Türklerin Sakarbiçki dedikleri, altmış beş haneden oluşan Zakar köyü vardı. Lazistan Sancağı'ndan geldikleri için bu köyün halkı "Laz-Ermeni" olarak adlandırılırdı.

Bardizag'dan doğuya doğru yarım saat yürüyünce yetmiş beş haneli Döngel isimli Laz-Ermeni köyüne varılıyordu. Bir yarım saat daha yürüyünce nahiyenin Ermenilerin çoğunlukta olduğu ikinci merkezi olan beş yüz haneli Ovacık geliyordu. Burası bölgenin en verimli ve refah düzeyi en yüksek yerleşimiydi.

Ovacık'ın güneydoğusuna doğru iki saatlik yürüyüş mesafesinde kırk haneli Jamavayr, idari ve resmi adıyla Kilisedüzü köyü bulunuyordu. Ovacık'ın batısında ise, derenin karşı kıyısında bulunduğu için nahiyeye dahil olmayan Arslanbeg vardı.

Bardizag'ın kuzeybatısında, deniz kıyısına doğru Yeniköy adlı beş yüz haneli bir Rum köyü vardı.

Bu köylerin yakınlığında, Kafkasya ve Karadeniz'den gelen göçmenlerin yerleştirildikleri Müslüman Gürcü ve Müslüman Laz köyleri vardı. Sakarbiçki'nin yakınındakine Döşeme veya Hasarköy, Kilisedüzü'nün yakınındakine ise İhsaniye veya Tatar köyü deniyordu. Güneybatıya doğru beş saatlik mesafedeki bir yaylada ise otuz Laz-Ermeni hanenin yaşadığı Manuşag (Menemşe) köyü kurulmuştu.

Birinci Dünya Savaşı patladığında Bardizag, İstanbul'dan gelen yazlıkçılar hariç, neredeyse tamamı Ermeni olan on yedi bini aşkın nüfusuyla küçük bir şehir görünümündeydi. Zaten, savaş rüzgârları esmeye başladığından beri yazlıkçılar da gelmez olmuşlardı. Savaş, Bardizag'a 1914'ün sıcak bir Ağustos günü seferberliğin ilan edilmesiyle geldi. Üç gün içinde on sekiz yaşından kırk beş yaşına kadar bin beş yüz erkek listelere yazıldı. Bir kısmı "bedel-i askeriye" ödeyerek seferberliğe katılmadı. Çoğu amele taburlarında çalıştırılmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilecek olan ilk beş yüz kişilik grup için, 1913'te kurulan ve Venedik'te müzik eğitimi almış İzmitli Hagop Boyacıyan tarafından eğitilmiş bir fanfar eşliğinde Karamürsel'de bir geçit töreni bile düzenlenmişti.

1915 yılı ise iyi başlamamıştı kasaba için. Orduya ve Hilaliahmer'e yardım adı altında toplanan paralar-
dan zaten sıkıntıya düşmüş ve baskı altındaki halkın ileri
gelenleri, doktorlar ve öğretmenler, Nisan ayında köye
gelen askerler tarafından Mezopotamya'da bilinmeyen
yerlere götürülmüştü. Erkeklerinden yoksun kalmış te-
dirgin Bardizaglılar, gelecek hakkında daha da karam-
sar düşüncelere kapılmışlardı. Tarlalarda çalışan kimse
görünmez, çarşıdaki dükkânların çoğunun kepenkleri
açılmaz olmuştu.

29 Haziran 1915, Salı

16 Haziran 1331 (Rumi)

16 Şaban 1333 (Hicri)

Doktor Kadri Raşit Paşa'nın köşkünün bahçivani Mıgırdiç, bahçedeki işini bitirmiş, Boğaz'a bakan taraftaki alçak duvara yaslanmış, sigarasını sarıyordu. Batan güneşin son ışınları karşıdaki yahıların camlarından yansırıyordu.

Üzerine hafif bir serinlik inmeye başlamış olan Boğaziçi, yıllardır görmeye alışık olduğu Boğaziçi değildi. Geçen seneye kadar Karadeniz'den dünyaya, dünyadan Karadeniz'e mal taşıyan gemilerin vızır vızır işlediği bu devasa su koridorunda şimdi birkaç balıkçı teknesi ve karınlarını semiz balıklarla iyice doyurduktan sonra oyuna dalan birkaç yunustan başka göze çarpan bir şey yoktu.

Osmanlı savaşa girmiş, Boğazlar müttefiklerden başka herkese kapatılmış, Boğaziçi ve Marmara Denizi uçsuz bucaksız mavi bir ovayı andırır olmuştu.

Mıgırdiç, iki yakadan yukarılara doğru yükselen ağaçların bin bir tondaki yeşilinin, erguvanlarla süslenmiş Rumelihisarı'nın ve kızıla dönmekte olan gökyüzünün oluşturduğu nefes kesici manzaraya doğru bakıyordu, ama iki haftadır gözünün önünden gitmeyen, geceleri rüyalarına giren bir resim beyninde çakılı kalmıştı. Kanını donduran ve ruhunu felç eden bu görüntüde yan yana dizilmiş yirmi idam sehпасı vardı. Beyazıt Meydanı'nın orta yerine kurulmuş darağaçlarından erkek bedenleri sarkıyordu. Manzarayı Mıgırdiç için daha da korkunç kılan ise, o sallanan bedenlerden birinin, hemşerisi ve akrabası Bardizaglı genç öğretmen Yervant Topuzyan'a ait olmasıydı.

15 Haziran sabahı, gün ağarırken, bir senedir tutuklu bulunan ve Mayıs ayı başında hızlı bir yargılamadan sonra idama mahkûm edilen yirmi Hınçak Partisi mensubu, Beyazıt Meydanı'na, Seraskerlik Dairesi'nin kapısının karşısına kurulmuş olan darağaçlarının yanına getirilmişlerdi. Beyaz entariler giydirilmiş, başlarına gülkurusu fesler kondurulmuş, boyunlarına idam fermanları asılmış şekilde eğreti taburelere çıkarılmışlardı. Her birinin başında bir cellat, cellatbaşından gelecek emri bekliyordu.

Boyunlarına yağlı ilmekler geçirilmiş olan mahkûmların son sözlerini söylemelerinin ardından, Beyazıt Meydanı'nda güneyden esen meltem, devrilen tahta taburelerin sesini takip eden hafif hırıltıları meydanı çevreleyen asırlık çınarların yapraklarının hışırtısına kattı. İnfaz edilenlerin çırpınışları kesildiğinde ise, birkaç fotoğrafçının art arda patlayan flaşlarından çıkan beyaz duman bulutları nazlı nazlı gökyüzüne yükseldi. Görevli memurlar, ilmeklerin ucundaki bedenlerin ölmüş olduklarının doktor tarafından tasdik edilmesinden sonra, kayıtsız bir şekilde dağılmaya başladılar. Artık meydandaki sessizliği bozanlar, sadece mırıldanarak dua eden papaz ile meydana akın edecek halk için hazırlık yapan askerlerdi.

Mığırdıç meydana gidip gitmeme konusunda kararsız kalmıştı. Kalbinin ve beyninin görececeklerini kaldırabileceğinden emin değildi. Bedenlerin, infazdan sonra bir süre halka sergilenmesini müteakip apar topar, surların hemen dışındaki Edirnekapı Ermeni Mezarlığı yakınlarında bir yerlere topluca gömüleceği, cenaze merasimi yapılmayacağı söyleniyordu. Yervant'a karşı son görevini yerine getirmek için kendini Beyazıt Meydanı'na sürüklemişti. Diğer tüm akrabalar Bardizag'daydı zaten, bu görevi kendisinden

başka yerine getirebilecek kimse yoktu. Sabah erkenden, Paşa köşkten ayrılır ayrılmaz, Beyazıt'ın yolunu tutmuştu.

Meydana varıp mahşeri kalabalığa karıştığında saat on bire geliyordu. Ne olup bittiğini merak edip buraya akın etmiş Kapalıçarşı esnafından, Osmanlı'ya hıyanet ettikleri söylenen Ermenilerin neye benzediklerini merak edenlere, akrabalarını, eşlerini, oğullarını, babalarını, kardeşlerini, ağabeylerini son bir kez görmek isteyenlerden yankesicilere, seyyar satıcılara kadar her türlü insan o gün Beyazıt Meydanı'nda toplanmıştı.

Bulunduğu yerden akrabasını ayırt etmesi mümkün değildi. Zira, karanlık ve rutubetli zindanlarda geçen mahkûmiyet ayları hepsini bir deri bir kemik bırakmıştı. Üstelik, başlarında neredeyse kaşlarına kadar inen fesler ve üzerlerinde boyları konusunda tahminde bulunmayı imkânsız kılan uzun entariler vardı. Mıgırđıç, kalabalığı yarıp darağaçlarında sallanan bedenlere mümkün olduğunca yaklaşmaya çalışıyordu ki, uzun, kır sakallı, siyah cübbesi solmuş papazın etrafında çember olmuş insanlar gördü. Mahkûmların son duasını etmiş olan papaz, elinden geldiğince etrafındakilerin sorularını cevaplamaya, mahkûmların son sözlerini, aklında kaldığı kadarıyla tekrarlamaya çabalıyordu. Papazın söylediklerini duymak için kulak kabarttı. Aslında, duyabilse bile anlayabileceğinden emin değildi. Darağacında can veren bu insanlar, kendisi gibi fakir bir köylü aileden gelmesine rağmen dişini tırnağına takarak Bardizag Amerikan Koleji'ni bitiren Yervant gibi, okuyarak kabuklarını kırmış, büyük adamlar olmuşlardı. Söylediklerinin, yazdıklarının büyük bir kısmını anlamasa da bu gençlere her zaman derin bir saygı duymuştu Mıgırđıç.

İtiş kakışla darağaçlarına biraz daha yaklaştı. İçlerinden Yervant'a en çok benzettiğine odaklanarak, sessizce, en iyi bildiği dua olan "Göklerdeki Babamız"ı okumaya başladı.

Kalabalık, Beyazıt Camii'nden okunmaya başlayan öğlen ezanıyla bir rüyadan uyanmışçasına hareketlendi ve meydana terk etmeye başladı. Mıgırđıç, darağaçındaki bedenlere son bir defa daha bakıp, kendini kalabalığın akışına bıraktı. Çok oyalanmadan köşke dönmek için paralı köprüden Karaköy'e geçip Galata'daki kilisede, henüz yirmi yaşındayken idam edilen Yervant'ın anısına bir mum yakmaya niyetliydi. Kalabalığın akışından kurtulur kurtulmaz Kapalıçarşı'ya yönelip adımlarını sıklaştırdı. Boğaz'dan esen o tatlı meltem, karısı Filor ve çocuklarının kokusunu getirir gibi oldu burnuna. Köydekileri ve köyün güzel yaz akşamlarını düşündü. Haziran sonlarına kadar, bazen akşamları serin de olurdu. Filor'un akıl edip üç beş odun toplamış olmasını umut etti. Küçük oğlu Hovhannes daha iki yaşındaydı. Üşüyebilirdi.

Büyük kızı Siranuş evliydi. Yeni gelirken kocası askere çağırılmış ve Çanakkale'ye gönderilmişti. Mıgırđıç, Paşa'dan izin alıp köye gidemediği için, kızına talip olan bakırcı Soğomon'u göremeden, evlenmelerine İstanbul'dan rıza göndermişti. Karısının hislerine güvenirdi. Ayrıca, duyularına göre, çalışkan ve dürüst bir delikanlıydı Soğomon. Tek kusuru sabahtan akşama kadar bakır dövdüğü için kulaklarının ağır işitmesiydi. Askere kaydı yapılırken, Soğomon katibe yalvarmış, cephede komutanının emirlerini duyamayacağını söyleyerek çürüğe çıkarılmasını istemişti. Ancak askerlikten kurtulmanın tek yolu bedel ödemektir ve Soğomon'un o kadar parası yoktu.

Küçük kızı Arşaluys'a ise diğerlerine kıyasla daha düşküdü. Belki bazen onun gözlerinde babaannesinin bakışlarını yakaladığı, bazı hareketleri Mıgırdiç'in genç yaşta ölen annesini hatırlattığı için...

Büyük oğlu Hagop, büyük çocukların peşine takılıp İzmit'e, eskinin Nikomidy'a'ına buharlı trenleri seyretmeye giderdi. İs, duman ve buhar salan siyah lokomotifleri saatlerce seyreder, ancak şehrin meşhur saat kulesi havanın karmaya başladığını haber verdiğinde, karnı da zil çalmaya başlamış olduğundan köyün yolunu tutardı.

Ve tekne kazıntısı, Hovhannes. En son memleketine gidişinde, özlemle geçen ayların sonundaki kavuşmanın meyvesiydi o da. Doğumunda bulunamamıştı bile. Köyün acemi fotoğrafçısı tarafından çekilmiş, soluk bir fotoğraftı Hovhannes.

29 Haziran 1915, Salı

16 Haziran 1331 (Rumi)

16 Şaban 1333 (Hicri)

Zorluklara alışkındı Filor. Bardizag Amerikan Koleji'ndeki kurslarda biçki, dikiş, nakış öğrenmiş, Büyük İzmit Oteli'nde terzilik ve çamaşırcılık yapmıştı. Ama kocası Mıgırđıç İstanbul'a çalışmaya gittikten sonra omuzlarına binen yük, savaşın başlamasıyla iyiden iyiye ağırlaşmaya başlamıştı.

Kocası askere alındıktan sonra eve dönen büyük kızı Siranuş yirmi ya var ya yoktu. Üstelik sorunlu bir hamileliğin ardından düşük yapmıştı. Yine de onun gelmesiyle az da olsa rahatlamıştı Filor. Küçük kızı Arşaluys ise henüz on beş yaşındaydı, ama daha şimdiden uzun boyu ve beline kadar inen saçlarıyla gösterişli bir genç kız olacağı belliydi.

Büyük oğlu Hagop, 1908 yılında, meşrutiyetin ilan edildiği gün doğmuştu. Dışarıda şarkılar, geçit törenleri varken, "Hürriyet!", "Adalet!", "Müsavat!", "Uhuvvet!" naraları atılırken Filor, Hagop'u, kasabanın ebesi Heranuş'un ve komşularının yardımlarıyla doğurmuştu.

Minik Hovhannes, aile arasındaki ismiyle Hovig ise daha bebek sayılırdı.

Filor'un bu aralar en çok ihtiyacı olan şey sabırdı. Dört çocuğuyla akşamı etmek zorundaydı. Beş boğazın üzerine, bir de doymak bilmeyen ipek böceklerini beslemesi gerekiyordu. Onlar da, çocukları gibi üç öğün yemek bekliyordu. En azından üzerlerine kırptığı beyaz dut yapraklarını itiraz etmeden kemirmeye başlıyorlardı. Aslında, sofrada

çocukların önüne, parasını zar zor denkleştirdiği esmer ekmele soğan çorbasını koyduğunda kimseden çıt çıkmıyordu, ama Siranuş’la Arşaluys’un kaçamak bakışmaları, Hagop’un da hayal kırıklığı dolu iç çekmeleri kalbine küçük birer iğne gibi batıyordu. Hiç olmazsa Hovhannes mutluydu. Keçileri Eftik ve Nufik onun nevalesini eksik etmiyordu. Filor, Hovig’i birkaç ay emzirebilmişti. Ancak ayakta durabilecek kadar yemek yiyebildiğinden sütü tükenmişti. Oysa Bardizaglı kadınların sütlerinin bolluğu dillere destandı. Kimlerdendi, ne zamandı, nasıl oldu bilinmez, ilk İstanbul’a giden Bardizaglı sütanne ile başlamıştı her şey. Ondan sonra bu sütannelerin namı almış yürümüş, İstanbul’da sütü az gelen anneler çözümü Bardizaglı bir sütanne getirtmekte bulmuştu.

Bardizaglılar ilkbaharda yeşillenen beyaz dut ağaçlarını gördüklerinde iki kere sevinirlerdi. Ağaçların yaprakları hem baharın müjdecisiydi hem de bu yapraklarla beslenecek iştahlı ipek böceklerinin öreceği kozaların satışıyla elde edilecek ek gelirin. Yapraklar kendilerini gösterir göstermez, geçen sonbahardan beri serin yerlerde saklanan, sadece iki-üç gün yaşayabilen ipekböceği kelebeklerinin yumurtladığı, yetiştiricilerin “tohum” dediği yumurtalar tahtadan kerevetlere serilir, beyaz dut yaprakları iyice büyüyene kadar aç ipekböceği kurtçukları yumurtadan çıkmış olurdu. Çıkar çıkmaz da üzerlerine her gün üç öğün, ağırlıklarınca taze dut yaprağı kıymak gerekirdi. Tırtılların bu çılgınca oburluğu haftalarca sürer, iştahları ancak dört defa gömlek değiştirip, doğdukları ağırlığın binlerce katına erişerek işaret parmağı büyüklüğüne ulaşmalarından sonra kesilirdi.